

АНТИЧКИ МИСЛИОЦИ О ПОРЕКЛУ ЈЕЗИКА¹⁾

Овде се нећемо задржавати на популарним митовима и наивним, ненаучним, гледиштима по којима је бог или неко натприродно биће дало људима овај изванредни дар. Позабавићемо се правим, научним, теоријама које су постојале у старо доба код Грка и Римљана. Грци, ови први рођени дијалектичари, како их је Енгелс називао, и по питању проблема о пореклу језика скоро су били изашли на прави пут. Али, пошто се од многобројних опште филозофских и посебно граматичких списа очувао тек по који одломак и по који посредни податак, није лако рестаурисати њихова гледишта. Ову тешкоћу повећава и та околност што код старих писаца постоји читава збрка о схватању суштине питања како је постао људски говор. Ову збрку нису уклонили буржоаски научници који су се бавили овим питањем, као што је, на пример, Гудеман.²⁾ Због ове збрке и честих противречности не можемо извести сасвим јасан закључак.

Једино веће очувано дело које третира овај проблем јесте Платонов дијалог „Кратил“, где се говори о својствима имена, излаже етимологија речи и, узгред, додирује питање како је постао језик. Платоново излагање употпуњује његов коментатор Проклос, те на тај начин имамо овде доста исцрпне податке. Платоново дело има облик дискусије, у којој учествују три лица: филозоф Кратил, присталица Питагоре и Хераклита,³⁾ кога је и Платон слушао, Хермоген и Сократ. Кратил је тврдио да свака ствар има име које јој је својствено и које јој припада по природи, да није име оно што уговоре да се тако назива и да у именима има нека природна особина иста код свих Грка и варвара (р. 383, А). Хермоген, присталица Сократов, по свој прилици

1) Овај чланак написан је 1947 г. Публикација којој је он био намењен није могла изаћи, те се овде сада објављује. У међувремену објављен је рад Н. Мајнарића, Демокрит као филолог (Зборник рад. Фил. фак. Загреб 1951), у коме се на стр. 415- 417 исцрпније обрађује Демокритов фрагмент код Проклоса о проблему постанка језика и његова подударност са излагањем о истом проблему у Платоновом Кратилу.

2) В. Pauly—Wissowa, RE. s. v. Grammatik.

3) Из чињенице да се Кратил сматра хераклитовцем може се претпоставити да се и Хераклит бавио овим проблемом.

измишљено лице, заступа супротно гледиште, по коме својство имена долази од уговора и погодбе, да је право име оно које се прво дâ и да њихово називање закон и употреба установљавају. Сократ, главно лице у дијалогу, дели питање, указујући да су једна имена природна а друга уговорена, као она која су случајем постала; имена вечитих ствари долазе пре од природе, а имена ствари које пропадају од случаја (в. код Проклоса, X).

Сократово разматрање има идеалистички карактер. По његовом мишљењу, имена не ставља сваки човек него „ономатург“, законодавац, најређи занатлија међу људима, односно имена стављају само одабрани, не осредњи, него узвишени мислиоци, бог или постављач имена божанског порекла (р. 389, А; 390, D; 401, В). Сократ (иза кога стоји Платон) ућуткује своје саговорнике и његово мишљење побеђује као најправилније. Кратил на крају чак пристаје уз Сократа (на пр. Сократ пита како је законодавац могао познати ствари кад још нису ни прва имена постојала, а Кратил му одговара да је то учинила виша сила). Баш у овој поставци види се слабост и неодрживост тврђења Сократа—Платона. Види се, дакле, да је Платон, филозоф-идеалиста, и овај проблем решавао, у лицу свога учитеља, на идеалистичкој основи. Проклос наводи (Крат. VI) да су као Кратил мислили Питагора и Епикур, а као Хермоген Демокрит и Аристотел. Ми ћемо мало доцније видети колико је ово тачно.

Није лако утврдити ни ко је први покренуо спорно питање о начину постанка језика. Гудеман претпоставља (ор. cit.) да је софист Протагора, који је први вршио граматичка истраживања у делу „О особинама имена“, први и заподенуо распру, чувену кроз векове, између два табора о томе да ли је говор постао по уговору (θέσει) или по природи (φύσει). Ако је аутентичан податак који даје Проклос (XVI) о Питагори, онда ово не би било тачно, него би то био Питагора, који је неколико деценија старији од Протагоре. Поменути податак гласи: „Кад би упитали Питагору које је најмудрије од свију бића, он би одговорио: број. — А после броја? — Онај, рекао би он, ко је дао имена стварима“.

Значајну улогу у третирању овог проблема имао је велики филозоф-материјалиста Демокрит, „који је одлучно стао на страну присталица социјалног порекла језика“ (Шор—Чемоданов: Введение в языковедение, стр. 199.) Сачувана су два важна, али различита податка, у којима је он изложио своје мишљење о пореклу језика. Први, који је по свој прилици из његовог дела „Ономастикон“, налази се код Проклоса (XVI). Демокрит ту заступа мишљење да су имена (називи) постала у људском друштву путем уговора, а не од виших духова као што су мислили Питагора, Сократ и Платон. Он своје гледиште оснива на ова четири доказа:

1. на постојању хомонима (ствари различне међу собом називају се истим именом, према томе име није од природе); 2. на постојању синонима (*ἐκ τῆς πολυωνυμίας*): различна имена припадају једној истој ствари; 3. да су имена од природе, она се не би мењала (замењивала једно другим); 4. на непостојању аналогije, т. ј. код неких именица као што је *διχαιοβύνη*, нема глагола, а код других има, као код *φρόνησις φρονεῖν*. На тај начин, „он је изводио закључак да имена долазе од случаја а не од природе“.

Друго место где је изложено Демокритово гледиште налази се код Диодора Сицилијанца (I 8). Ту се истиче да су невоља и употреба (*χρεῖα*) научиле људе језику, вештинама и удобностима живота. Пошто је изложен постанак људског друштва, каже се ово за језик: „Глас није ништа одређено означавао и био је конфузан; почињући мало по мало да изговарају речи одељено и установљавајући међу собом знаке за сваку ствар, људи су учинили себи разумљивим тумачење свих ствари. Пошто су такве групе (људи) постојале по целом свету, нису сви имали истозвучан говор, јер су сви стварали своје речи случајно; стога су постали разни облици говора.“¹⁾

Аристотел се такође бавио суштином и постанком језика (в. *Περὶ ἑρμηνείας*, 2 и 4 и код Проклоса, 49 и 58). Он је мислио да имена нису постала природно т. ј. стихиски, самоникло, него да су људи у друштву дали називе стварима. Природа нам је дала глас који је свуда исти, вели он; „име је глас означен по уговору“; кад би се гласом давала реч, сви би људи говорили истим језиком.

Овај проблем разрађивале су даље две филозофске школе епохе јелинизма — стоичари и епикурејци. Слично Аристотелу, стоичари су одвајали неартикулисани глас животиња од артикулисаног гласа људског, али, насупрот њему, сматрају да су имена постала по природи (в. Ориген, Против Келса, I 24): „прве речи подражавају делима, откуда им имена“. На тај начин, они су створили теорију подражавања звуцима.

Епикурово гледиште познато нам је по Проклосовим подацима (Кратил. 16 и 17) и по подацима код Диогена из Лаерте (X књ.; Епикурово писмо Херодоту). Он је мислио да су имена постала од природе, стихиски, несвесно, онако као што је постао вид, слух, као што постаје кашљање и кијање. „Говор, дакле, није од почетка установљен по уговору . . . Доцније је сваки народ установио говор својствен

1) Неки испитивачи сматрају да теорија о језику коју Сократ излаже у Платоновом „Кратилу“ припада Демокриту, али то је спорно питање (в. расправу А. С. Ахманова о Епикуру у књизи Лукрециј: Статје и коментарији, М. Л. 1948, стр. 515).

њему и заједнички свим његовим члановима, да би се избегле збрке у означавању предмета и да би се омогућило људима да се изразе на краћи начин . . .“ На тај начин, додирујући учења два супротна тора, он даје психолошко и социолошко објашњење пореклу језика. По њему говор је постао прогресивно. Прве речи биле су чисто емотивне и постајале су инстинктивно, јер су природне потребе натерале човека, да у звуцима изражава своја душевна стања.¹⁾

Улога римских филозофа и научника у решавању овог питања много је скромнија. Ту треба поменути два имена — Публија Нигидија Фигула и Лукреција Кара, од којих је овај други нарочито значајан. Нигидије, савременик Лукрецијев, „у питању порекла језика енергично је заступао природно гледиште на Хризиповој основи“ (Гудеман, *op. cit.*), т. ј. ишао је за стоичарима. Он је учио да су „имена и глаголи постали не случајно (*positi fortuito*) него неком снагом и разлогом природе . . . и навео је много доказа да речи могу бити пре природне него произвољне“ (Аул Гелије, X 4).

Лукреције овако говори о пореклу језика (V, 1028—1090): „Сматрати да је неко дао стварима имена и да су се људи најпре научили речима од њега — лудост је; јер, ако је он могао речима означити све и различите звуке издати језиком, зашто онда не мислити, да то свима није било могуће учинити у исто време? Сем тога, ако се и други нису служили гласовима у узајамним односима, откуд је дошла код њега претстава користи од тога или поникла таква способност да се јави сазнање онога што се желело учинити? Такође, он сам није могао силом смирити и принудити многе да науче називе ствари“. Тако је, по његовом мишљењу, природа натерала да се испуштају различни звуци, а употреба је дала имена на сличан начин као што се деца, пре него што науче језик служе покретима, и слично животињама, које прво науче оно што им треба (теле пре него што му израсту рогови покушава да бије челом, звери, пре него што им израсту зуби и канце ударају шапом итд.). Као што и животиње пуштају гласове (звуке) због страха, радости и др., исто тако је и људски род научио да означава разне предмете разним звуцима за разна осећања. „Без обзира на идеалистички карактер решења проблема, каже се у „Историји филозофије“ (I, стр. 332), његово учење је било прогресивно за своје време и носило је антирелигиозно обележје“. Лукреције је, уз то, ишао стопама свога учитеља Епикура и у овом проблему као и у осталим проблемима своје филозофије.

¹⁾ Неки научници истичу тезу о истоветности учења о постанку језика код Демокрита и Епикура, али ипак преовлађује мишљење да се њихове теорије не слажу (В. поменуто Ахманово дело).

На тај начин видимо да је најнапредније схватање античких филозофа о пореклу језика, које нам је само фрагментарно познато, а чији су главни претставници Демокрит, Аристотел, Епикур и Лукреције, остављено као драгоцен прилог у завештај будућим поколењима, док га нису прихватили и даље разрадили новији и савремени лингвисти.

Београд.

Б. М. Стевановић.

RÉSUMÉ

B. M. Stevanović: LES PENSEURS ANTIQUES SUR L'ORIGINE DE LA LANGUE

Dans cet article l'auteur fait des tentatives pour exposer les opinions des philosophes antiques sur l'origine de la langue, éclairées par la théorie du marxisme-léninisme. Toutefois, il ne peut pas donner une conclusion satisfaisante à cause du manque des données et des contradictions des affirmations.

En exposant les matériaux du dialogue Platonicien „Cratyle“, l'auteur s'attaque à l'opinion de Socrate comme à une opinion idéaliste laquelle ne peut être soutenue.

A l'occasion de l'opinion de Gudemann que le sophiste Protagoras a commencé le premier la célèbre discussion parmi les deux camps: le langage a-t-il été formé par la nature ou par la convention, l'auteur donne son hypothèse fondée sur les données de Proclus, que cela fut, probablement, Pithagore.

Ensuite l'auteur souligne le rôle considérable du grand philosophe matérialiste, Démocrite, dans le traitement de cette question. Après cela il expose les opinions d'Aristote, des stoïciens et des épicuriens, parmi lesquels occupe une place distinguée la doctrine d'Epicure sur l'origine de la langue.

Enfin il donne les théories des auteurs romains sur ce problème: de Publius Nigidius Figulus et de Lucrèce, dont la doctrine s'appuie sur celle d'Epicure.

Dans l'article on souligne que les grands penseurs de l'antiquité „avaient à peu près trouvé la bonne voie“ dans le traitement de ce problème.
